

İNSAN HAKLARI EVRENSEL BEYANNAMESİNİN XIV. YILDÖNÜMÜNDE TÜRKİYE

Ord. Prof. Dr. Recai G. OKANDAN

İnsanlar Devlet halinde organize edildikleri andan itibaren, ferdlerle Devlet arasındaki münasebetlerin tanzimi ile ilgili çeşitli problemler kendilerini göstermekte gecikmemiş ve, bu problemlerin en başında da, Devlet karşısında, ferdlerin insan olmak sıfatının kendilerine temin eylediği bazı hak ve hürriyetlere, insan hak ve hürriyetlerine sahip buldukları meselesi yer almıştır.

Tarihin uzak devirlerinden itibaren, ferdlerde mevcudiyeti iddia edilen bu hak ve hürriyetlerin Devlete üstün kılınması lehinde, gerek fikir ve gerek tatbikat sahasında, önemli bir gelişmenin mevcudiyeti ile karşılaşmaktadır. Meselâ, fikir sahasında ilk çağda Sofistler, Stoisiyenler, Cicero, Seneca, Epictetos, Gaius, Ulpianus bu hak ve hürriyetlerin Devlete karşı müdafiliğini yaparlarken, aynı hak ve hürriyetlerin gelişmesine hizmet eden reform hareketlerini müteakip, 16 ncı asırda Jean Bodin, Didier Erasme, Thomas Morus, Jean de Mariana, 17 nci asırda Hugo Grotius, Baruch Spinoza, John Locke, Pierre Jurieu, 18 inci asırda Giambattista Vico, Kristian Wolff, Voltaire, J. - J. Rousseau, Holbach, 19 uncu asırda Immanuel Kant, Jean Gottlieb Fichte, Benjamin Constant, Alphonse de Lamartine, Alexis de Tocqueville gibi mütefekkirler de aynı hak ve hürriyetleri Devlete üstün kılacak önemli bir fikri faaliyet göstermişlerdir.

Keza, tatbikat sahasında da, ferdlerde mevcudiyeti ileri sürülen mezkûr hak ve hürriyetlerin Devlete karşı bir kıymet ifade edebilmelerini mümkün kılacak önemli teşebbüslere girişildiği görülmektedir. Meselâ İngilterede, 1215 tarihli Büyük Ferman, 1628 tarihli Haklar Dilekçesi, 1679 tarihli Habeas Corpus Act, 1689 tarihli Haklar Beyannamesi; Amerika Birleşik Devletlerinde 1787 Esas Teşkilât

Kanununa 25 Eylül 1789 da eklenen maddeler; Fransada 1789 İnsan ve Yurddaş Hakları Beyannamesi gibi önemli hukukî vesikalarla bahis mevzuu hak ve hürriyetler Devlete karşı bir öneme mazhar kılındıkları gibi, Birinci ve hususiyle İkinci Cihan Harbinden sonra muhtelif Devletlerin vücade getirdikleri Esas Teşkilât Kanunlarında da aynı hak ve hürriyetlere ve hattâ bunlara yenileri de ilâve edilmek suretiyle önemli bir mevki verildiği ve keza bu hak ve hürriyetlerin Devlet tarafından ihlâl ve bertaraf edilmelerine mâni olacak müessir tedbirlerin de Anayasalara derç olundukları ve, nihayet, insan hak ve hürriyetlerine bütün Devletlere şâmil evrensel bir karakter bahşedilmesini temin eyleyecek milletlerarası teşebbüslere de girişildiği müşahede edilmektedir.

İnsan hak ve hürriyetleri lehinde yabancı memleketlerde gerek fikir ve gerek tatbikat sahasında vukua gelen bu gelişme, biraz geç de olsa, memleketimizde de kendisini göstermekte gecikmemiştir. Meselâ, bu gelişmenin hareket noktası olarak, İkinci Mahmud devrinde, ferdlerin eşitliğini, can ve mal masuniyetini temin bakımından bazı teşebbüslere girişilmiş ve bu teşebbüslerin bir neticesi olmak üzere insan hak ve hürriyetleri lehinde bir cereyan kendisini göstermeye başlamıştır. Keza, Tanzimat devrinde de 3 Kasım 1839 Gülhane Hattı Hümayunu ile 18 Şubat 1856 Islâhat Fermanına, eksik, mahdud, siyasi ve hukukî müeyyideden mahrum da olsa, insan hak ve hürriyetleriyle ilgili esasların dercine lüzum hasil olmuştur.

Hukukî vesikalara insan hak ve hürriyetleri lehinde ithal olunan bu esasların yanında, fikir sahasında da, meselâ Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal gibi fikir adamlarının, on sekizinci asrın ve hususiyle Fransız ihtilâlinin felsefî ve siyasi görüşlerinden mülhem olmak suretiyle, insan hak ve hürriyetlerini önemle müdafaa ettikleri ve, gerek tatbikat ve gerek fikir sahasındaki bu gelişmenin bir sonucu olarak da, 7 Zilhicce 1293 Kanunu Esasisinde insan hak ve hürriyetleriyle ilgili hükümlere yer verildiği görülmektedir.

Ancak, ilâve edelim ki, bu ilk Esas Teşkilât Kanunumuzda yer alan insan hak ve hürriyetleriyle ilgili hükümlerin yanında, onların kıymet ve önemini hiç derecesine indirecek, bu hak ve hürriyetlerin hususiyle Devlet reisinden gelmesi muhtemel tehdidlere karşı korunmasını imkânsız kılacak hükümlerin de yer aldığı, bu hak ve hürriyetlerin hukukî bir teminat ve müeyyide ile teçhiz olunamadığı ve, bundan dolayı da, Birinci Meşrutiyet devrimizde, Kanunu Esaside

yer alan insan hak ve hürriyetlerinin hakikatte bir kıymet ifade edemedikleri müşahede edilmektedir.

İnsan hak ve hürriyetleri bakımından İkinci Meşrutiyet devrimiz de Birinci Meşrutiyet devrinden farklı bir bünye arz edememektedir. Her ne kadar 1293 Kanunu Esasisinde 1325 de yapılan değişikliklerle, Anayasa tarafından bir hukuki müeyyideye bağlanmamış ve bu müeyyideyi mümkün kılacak bir hukuki müesseseye yer verilmemiş olmasına rağmen, insan hak ve hürriyetlerinin tamamlanmasına çalışıldığı, bu hak ve hürriyetleri tahdit eden hükümlerin Anayasadan çıkarıldığı, bu hak ve hürriyetleri daha müessir bir hale getirecek esasların Anayasaya ithal olunduğu görülmekte ise de, tatbikatta, insan hak ve hürriyetleri bakımından, hususiyile iktidar mevkiinde bulunanların giriştikleri teşebbüsler ve takip eyledikleri siyaset karşısında, müsbet sonuçlara varabilmek mümkün olamamıştır. İkinci Meşrutiyetin bidayetinde zuhur eden olayları müteakip, Anayasada yer alan insan hak ve hürriyetlerinin önemli tahditlere maruz kaldıkları ve hattâ bazılarının ortadan kaldırılması cihetine gidildiği, insan hak ve hürriyetlerinin kuru bir söz olmaktan daha ileri gidemedikleri müşahede edilmektedir.

Âcil ve bir intikal devresi, bir ihtilâl devri kanunu olan 20 Ocak 1337 (1921) Esas Teşkilât Kanunumuzda insan hak ve hürriyetleriyle ilgili bir hükme tesadüf olunmamaktadır. 20 Nisan 1340 (1924) Esas Teşkilât Kanunumuza gelince; bu hukuki vesikada, insan hak ve hürriyetleriyle ilgili hükümlere rast gelinmektedir. Ancak, tam ve şümüllü bir karakter arzetmekten uzak bulunan bu hak ve hürriyetler, bu klâsik insan hak ve hürriyetleri, bir hukuki teminat ve müeyyideye bağlanmamış ve bununla ilgili bir müesseseye Anayasada yer verilmemiştir. Bu eksiklik dolayısıyla ki, mezkûr Esas Teşkilât Kanununun varlığını muhafaza edebildiği devir zarfında, Anayasada yer alan insan hak ve hürriyetlerinden bir çoklarının tatbikatta bir kıymet ifade edemedikleri görülmektedir. Her ne kadar kanunların Anayasaya uygunluğunu temin sâdedinde Esas Teşkilât Kanununa bir hüküm derç olunmuşsa da, bu hususta gereken müeyyide ve müessesenin Anayasada derpiş edilmemiş olması hasebiyle mezkûr hüküm de tatbikatta bir kıymet ifade edememiş ve, netice itibariyle, Anayasada yer alan insan hak ve hürriyetleri kanun vazının yetkilerini tahdit edici bir ehemmiyet kazanmadığı gibi, onun tarafından zaman zaman ihlâl edilmesi de önlenememiştir.

Bunun içindir ki, 20 Nisan 1340 Esas Teşkilât Kanunumuzun varlığını idame ettirebildiği devir zarfında, gerek tek parti devrinde ve gerek çok partili merhalede, Anayasada yer alan insan hak ve hürriyetlerini tahdit ve ihlâl edici bir çok kanunlar vücuda getirilmiş ve, tatbikatta tahassül eden bu durum, bütün dünyaya vâki ilk hitapta insan hakları prensiplerine tamamiyle riayet gayesiyle vukubulduğu ilân edilen 27 Mayıs 1960 ihtilâline müncer olmuş ve bundan bir yıl sonra kabul edilen ve ikinci maddesinde Türkiye Cumhuriyetinin insan haklarına dayandığını tebarüz ettiren 9 Temmuz 1961 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının temel hak ve ödevler başlıklı ikinci kısmı da insan hak ve hürriyetlerine tahsis olunmuştur.

1961 Anayasamız, insan hak ve hürriyetleri bakımından bazı önemli hususiyetlere sahip bulunmaktadır:

1) Her şeyden evvel, klâsik insan hak ve hürriyetleriyle iktifa olunmayarak, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 10 Aralık 1948 tarihinde oybirliği ile kabul ve ilân ettiği İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde yer alan haklar gözönünde tutularak bunların Anayasamıza ithal edildikleri görülmektedir. Fakat, ilâve edelim ki, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 14 üncü maddesinde yer alan «zulüm karşısında iltica etmek ve mülteci muamelesi görmek» hakkıyla¹, 16 nci maddede yer alan «aile kurmak» hakkına² müteallik şümüllü hükümlere 1961 Anayasamızda rastgelmemektedir. Buna mukabil, bahis mevzuu beyannamede zikredilmeyen bazı hakların, meselâ 32 nci maddedeki «tabii yargı yolu», 34 üncü maddedeki «isbat hakkı», 47 nci maddedeki «toplu sözleşme ve grev hakkı», 56 - 57 nci maddelerdeki «siyasi parti kurma hakkı», 62 nci maddedeki «dilekçe hakkı» gibi hususların 1961 Anayasamızda tasrih olunduğu görülmektedir.

[1] **Madde 14:** 1) Herkes zalim karşısında başka memleketlere iltica etmek ve bu memleketler tarafından mülteci muamelesi görmek hakkını haizdir. 2) Bu hak, adı bir cürme veya Birleşmiş Milletler prensip ve amaçlarına aykırı faaliyetlere gerçekten müstenit kovuşturmalar halinde ileri sürülemez.

Madde 16: 1) Evlilik çağına varan her erkek ve kadın, ırk, vatandaşlık veya din bakımlarından hiç bir takyidata tâbi olmaksızın evlenmek ve aile kurmak hakkını haizdir. 2) Evlenme akdi ancak müstakbel eşlerin serbest ve tam rızasıyla yapılır. 3) Aile, cemiyetin tabii ve temel unsurudur; cemiyet ve Devlet tarafından korunmak hakkını haizdir.

2) İnsan hak ve hürriyetleri bakımından 1961 Anayasamızın diğer bir hususiyeti de, insan hak ve hürriyetlerinin Anayasada yalnız umumi mefhum ve prensipler halinde ifade edilmesiyle iktifa olunmayarak, sırf mazideki nahoş olayların, geçmişteki acı tecrübelerin tesiri altında, bu hak ve hürriyetlerin bizzat Anayasanın içinde etraflı bir tarzda belirtilmesi ve bu hak ve hürriyetlerin sınırlarının kanun vazını da tahdit edecek tarzda tayin ve tesbite çalışılmış olmasıdır.

Başka bir ifade ile, Anayasada geniş bir tarzda tadâd ve tasrih olunan insan hak ve hürriyetlerinin sınırlarını tayin işinin münhasıran kanun vazınının mutlak takdirine bırakılmamış; bu hususta, kanun vazına, takip edeceği hareket tarzı, bağlı olacağı gaye hakkında bir direktif, bir istikamet verilmiş olmasıdır (mad. 12).

3) İnsan hak ve hürriyetleri bakımından Anayasamızın üçüncü bir hususiyeti de, Esas Teşkilât Kanununda yer alan insan hak ve hürriyetlerinin Anayasanın belirttiği istikamet ve gayeye uygun bir tarzda kanun vazı tarafından tanzim edilmemesi, insan hak ve hürriyetlerinin öz ve cevherinin kanun vazı tarafından ihlâli ve tehlikeye sokulması halinde, bütün bunları bertaraf edecek tedbirlerin Anayasa tarafından derpiş edilmesi; başka bir deyişle, Anayasada yer alan insan hak ve hürriyetlerinin kanun vazına karşı da bir teminat ve müeyyedeğe bağlanmış bulunmasıdır. Anayasada, insan hak ve hürriyetlerini tanzim ederken veya herhangi bir teşriî faaliyette bulunurken, kanun vazınının mezkûr hak ve hürriyetlerin öz ve cevherini tehlikeye sokan, onları ihlâl eyleyen, onlara aykırı olan, Anayasanın bu hususta tayin ettiği istikamet ve gayeye uygun bulunmayan tasarruflarının ortadan kaldırılmasını mümkün kılacak bir Anayasa Mahkemesine yer verilmiştir.

Ferdin insan olmak hasebiyle Devlet içinde haiz bulunması ve Devlet tarafından korunması gereken hak ve hürriyetleri bakımından 1961 Anayasamızın hususiyetlerine kısaca temastan sonra, bu hususta varacağımız netice üzerinde de bir kaç kelime söylemek lâzımdır.

Anayasamızın vâzih, mükemmel ve şümüllü bir tarzda tadat ve tasrih eylediği ve bir hukukî teminat ve müeyyideye bağladığı insan hak ve hürriyetlerini iç hukukumuzda Tanzimat devrinden beri vukua gelen gelişmenin önemli ve müsbet bir sonucu olarak karşılamak gerekir. Ancak, bu önemli sonucun tatbikat bakımından

da istenilen ve beklenen gayeleri tahakkuk ettirmesi, insan hak ve hürriyetlerinin mazide olduğu gibi yalnız hukukî vesikalarda ifade edilmiş olmakla kalmaması, bu hak ve hürriyetlerin hukukî ve siyasi bünyemizde bir realite olarak yer almaları lâzımdır.

Bu hususta hüküm verebilmemizi temin edecek kadar uzun bir zamanın geçmemiş olması gibi bir durum karşısında, bugün için, insan nev'inin hakkı olan bu hak ve hürriyetlerin Anayasamızın koyduğu esaslar dahilinde bir hakikat olmalarını temenni ile iktifayı uygun görmekteyiz.

10 Aralık 1962

Ord. Prof. Dr. Recai G. OKANDAN
